ธรรมิกกถา

ของ

เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ

พ.พ.น. ๒๔๙๐

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุศพ

นายกาญจน์ (เก้ง) โรจนวานิช

ณ หมู่บ้านหนองขนุน อ. บ้านบึง จ. ชลบุรี

294.304
ส246ธก

๒๑ มีนาคม ๒๕๐๘

#639

[illegible]

ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร
๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

นายกาญจน์ โรจนวานิช

ชาตะ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๔๓

มรณะ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๖

ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร

เลขหมู่ 294.304
ส 246 ธก
เลขทะเบียน 004245

7900

พณิชยการ 2490
(วังบูรพาภิรมย์)
461 บาวมะออเภสัช แม้นศรี พระนคร โทร. 21011

คำนำ

หนังสือที่อยู่ในมือท่านขณะนี้ ได้จัดพิมพ์ขึ้นอย่างรีบด่วนมาก เนื่องจากเวลากระทันหันนั้นเอง อาจย่อมมีผิดพลาดอยู่บ้างเป็นธรรมดา จึงต้องขออภัยแก่ท่านทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้ด้วย

คุณไพจิตร โรจนวานิช ซึ่งเป็นเพื่อนรักร่วมรุ่นปี ๒๔๙๐ ของพวกเรา นักเรียนโรงเรียนพณิชยการพระนคร สมัยวังบูรพาภิรมย์ (ซึ่งสถานที่นั้นขณะนี้เป็นโรงภาพยนตร์คิงส์, แกรนด์และควีนส์) ขณะนั้นสงครามโลกครั้งที่สองเสร็จสิ้นใหม่ ๆ เราร่วมเรียนกันมาด้วยความมานะ รักใคร่กลมเกลียวสามัคคีกันเป็นอย่างดี การเรียนของเราช่างไม่มีสุขเสียเลยเพราะหน้าร้อนต้องคอยหลบแสงอาทิตย์ที่ลอดช่องโหว่หลังคามายังโต๊ะเรียนของเรา หน้าฝนต้องคอยหลบน้ำฝนที่ช่างเจาะจงไหลรินลงมาหาโต๊ะเรียน หน้าหนาวก็ช่างหนาวจับใจเสียเหลือเกิน เพราะฝาห้องไม้แทบไม่มีเหลืออยู่เลย ด้วยเหตุนี้เองพวกเราพณิชยการรุ่น ๒๔๙๐ จึงมีความรักสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกันเป็นอย่างดี เราไม่เคยทอดทิ้งกัน ใครเจ็บไข้ได้ป่วย มีทุกข์ ใครจะทำบุญญาติ ใครจะแต่งงาน ใครจะทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เราจะพากันไปแสดงความเสียใจ

ดีใจกัน อยู่เสมอ ความรักความมีน้ำใจซึ่งกันและกัน อันนี้พวกเรา ปลาบปลื้มตรึงตาตรึงใจเสมอมามิรู้ลืม

เมื่อได้ทราบข่าว**คุณไพจิตร** จะบำเพ็ญกุศลให้แก่บิดาในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๘ พวกเรา พ.พ.น. รุ่น ๒๔๙๐ จึงไม่สามารถที่จะนิ่งเฉยได้ ได้นำข่าวนี้ประชุมปรึกษากัน เพื่อน ๆ พวกเราทุกคนมีความคิดต้องกันว่า ควรจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งเพื่อแสดงถึงน้ำใจอันดีงามและเป็นที่ระลึกแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว จึงตกลงพร้อมใจกันจัดทำหนังสือเพื่อแจกในงานศพครั้งนี้ ทั้งที่ทางเจ้าภาพก็ได้จัดทำไว้แล้ว แต่พวกเราก็ยังยืนยันที่จะจัดทำขึ้นสมทบอีก แต่พอมานึกถึงเวลาที่จะจัดพิมพ์ช่างมีน้อยเสียนี่กระไร กว่าจะเป็นที่ตกลงกันได้ก็เหลือเวลาไม่ถึง ๗ วัน แต่ด้วยความตั้งใจและตกลงกันแล้วว่าจะทำ ก็ต้องทำให้สำเร็จ ในที่สุดตกลงกันจัดพิมพ์ เรื่อง **"ธรรมิกกถา"** ของ เจ้า-**ประคุณสมเด็จพระสังฆราชกิตติโสภณเถระ** ตามคำแนะนำของ**ท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติโสภณ** เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ขอกุศลบุญราศีอันพึงบังเกิดจากหนังสือนี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านบิดาผู้ล่วงลับจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญฯ

พ.พ.น. รุ่น ๒๔๙๐

ประวัติย่อและความอาลัยระลึกถึงของลูก ๆ

คุณเตี่ยท่านเป็นบุตรโทนของคุณก๋งผ่องและคุณย่าโถ เกิดเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๕๓ ทำการสมรสกับคุณแม่เมื่อเดือนกันยายน ๒๔๖๘ ณ ตำบลท่าสอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีบุตรธิดาที่มีชีวิตอยู่รวม ๗ คน คือ

๑. นางราตรี โอศิริ
๒. นายไพจิตร โรจนวานิช
๓. นายบรรจบ โรจนวานิช
๔. นางยินดี วัชรากร
๕. น.ส. เบญจา โรจนวานิช
๖. น.ส. วิภาณี โรจนวานิช
๗. นายไพโรจน์ โรจนวานิช

เดิมท่านดำเนินอาชีพทำการประมงที่บางปะกง เมื่อสมรสกับคุณแม่แล้วจึงมาดำเนินอาชีพทางการค้า เป็นเอเย่นต์จำหน่ายสุรายาสูบจากรัฐบาลสืบต่อจากบรรพบุรุษมา จนกระทั่งอายุครบ ๖๐ ปี จึงได้เลิกทำการค้ามอบให้บุตรธิดาทำต่อ

โดยที่กิจการ ที่ท่าน ดำเนิน อยู่ต้อง ติดต่อ กับ ทางราชการ เสมอ ท่านจึงปรารภให้บุตรธิดาฟังและสั่งสอนอยู่เสมอว่า การที่เรามีอาชีพทุกวันนี้และมีความเจริญเรื่อยมาก็ด้วยพระคุณของรัฐบาล ซึ่งเปรียบ

เสมือนต้นไม้ใหญ่ พวกเราได้อาศัยร่มไม้ชายคาทำการค้ามาด้วยดีก็อาศัยต้นไม้ใหญ่นี้ ฉะนั้น ต้องมีความกตัญญูรู้คุณ ถ้ามีโอกาสก็ควรสนองคุณช่วยเหลือกิจการของรัฐบาล ตามกำลังความสามารถ เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นหลักธรรมแสดงจิตใจของคน ด้วยความยึดมั่นในคติธรรมดังกล่าว ท่านจึงให้ความช่วยเหลือร่วมมือกับทางราชการเสมอไม่ว่าในเรื่องใด ๆ

ด้านการทำบุญกุศลท่านมีความเอื้อเฟื้อ ให้ความช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากอยู่เสมอ และร่วมมือในการบริจาคการกุศลไม่เคยขาด ไม่ว่าจะเป็นการกุศลใด ๆ

ในชีวิตครอบครัว ตลอดชีวิตของท่านกล่าวได้ว่าอุทิศเพื่อลูก ๆ โดยแท้ ท่านทำงานโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ด้วยความมานะอดทน ท่านเคยพูดอยู่เสมอว่า สำหรับท่านนั้นไม่เป็นไร ลำบากแค่ไหนก็ทนได้ ขอให้ลูก ๆ มีความสุขความเจริญก็แล้วกัน ท่านรักลูกอย่างเสมอหน้าและให้ความเมตตาปราณีอย่างเดียวกัน ลูก ๆ คือดวงใจของท่าน ความสุขความทุกข์ของลูก ๆ ก็คือความสุขความทุกข์ของท่าน ในการทำงานและการศึกษาของลูก ท่านคอยปลอบใจเสมอว่าต้องมีมานะอนทน มีคนที่เขาลำบากกว่าเราอีกมากมายนัก อย่าท้อถอย ทนลำบากก่อนแล้วสบายเมื่อภายหลังดีกว่าสบายก่อนแล้วไปลำบากภายหลัง

ลูก ๆ ต้องเสียใจอย่างสุดซึ้งในการที่ท่านมาด่วนจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ท่านเริ่มมีอาการป่วยเมื่อต้นปี ๒๕๐๖ มีอาการปวดท้อง

ได้เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช แพทย์สงสัยว่าจะเป็นฝีที่ถุงน้ำดีหรือตับ จึงทำการผ่าตัด ผลปรากฏว่าเป็นมะเร็งที่ตับ สุดความสามารถที่จะเยียวยาได้ เพียงแต่รักษาประทังเรื่อยมาจนสิ้นชีวิตด้วยอาการอันสงบ เมื่อคืนวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๖ เวลาประมาณ ๒๒ น. เศษ รวมอายุได้ ๖๓ ปี

ก่อนที่จะเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล ท่านได้แสดงความปรารถนากับคุณแม่และลูก ๆ ทุกคนว่า หากท่านตายสิ่งสุดท้ายที่ท่านจะขอร้องก็คือขอให้ทำฮวงซุ้ยบรรจุศพของท่านด้วย โดยท่านบอกว่าที่ขอนี้ มิใช่เพื่อตัวท่านเองหรอก เพราะเมื่อท่านสิ้นชีวิตแล้วไม่รู้ว่าจะไปอยู่ที่ไหน แต่ท่านประสงค์ให้ลูกหลานมีความเจริญไปข้างหน้าทุกคนจึงอยากให้ทำฮวงซุ้ย เพราะเห็นคนอื่นที่เขาทำมีความเจริญดี และก็ไม่เป็นเรื่องเสียหายแต่อย่างใด ด้วยความเป็นห่วงในเรื่องนี้ ทั้ง ๆ ที่กำลังป่วยอยู่ท่านอุตส่าห์เดินทางไปอำเภอบ้านบึงด้วยตนเอง และสั่งให้คนที่นั่นช่วยหาซื้อที่ดินให้ ในที่สุดด้วยบุญกุศลและเจตนาดีของท่านก็ได้ที่ดินดีสมใจถูกต้องตามตำราฮวงซุ้ยตามที่ท่านปรารถนาไว้ทุกประการ

แม้ท่านจะจากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ แต่ความดีและคำสั่งสอนของท่านยังฝังใจลูก ๆ อย่างไม่มีวันลืมเลือนตลอดชั่วชีวิตของลูก ความเมตตากรุณาของท่านยังปรากฏในมโนภาพของลูกอยู่เสมอพระคุณอันท่วมท้นของท่าน ลูกไม่อาจจะสรรหาคำใดมากล่าวให้เสมอเหมือนได้ สิ่งที่ลูกจะปฏิบัติตอบแทนได้ก็คือยึดมั่นในคำสั่งสอน

ของท่าน และทำบุญอุทิศกุศลแด่ท่าน ขอกุศลผลบุญที่ท่านทำไว้ รวมทั้งผลานิสงส์ที่ลูก ๆ ทำไว้ และจะทำต่อไปในภายหน้า รวมทั้งกุศลกรรมที่จะบังเกิดจากหนังสือนี้ ขอจงเป็นบุญหนุนนำให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

จากลูก ๆ

ขอบพระคุณยิ่ง

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งที่ท่านกรุณาให้เกียรติมาในงานบรรจุฮวงซุ้ย นายกาญจน์ โรจนวานิช หากการต้อนรับขาดตกบกพร่องประการหนึ่งประการใด ขอได้โปรดอภัยให้ด้วย

ให้ท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ปรารถนาสิ่งใดให้ได้สมมโนรถทุกประการ

นางเจียน โรจวานิช
และบุตร—ธิดา

ความตั้งตนไว้ชอบ

อันคนเราเกิดมาย่อมจะต้องตั้งตนไว้ชอบ ไม่เช่นนั้นก็จะไม่สามารถทรงตนไปได้ตลอดกาล ลักษณะที่ว่าตั้งตนไว้ชอบนั้น คือ อกุศลบาปทุจริตความชั่วอันใด ยังไม่เคยทำ ไม่พยายามจะทำ ที่ทำแล้ว พยายามละให้หมดสิ้นไป กุศลสุจริตธรรมความดีอันใด ที่ยังไม่เคยทำ ก็สนใจที่จะทำ ที่ทำแล้ว ก็พยายามรักษาไว้ให้คงอยู่ และให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น นี้ชื่อว่า **"ตั้งตนไว้ชอบ"** ฯ อนึ่ง การศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ความสามารถนั้น ก็เพื่อจะทำตนให้เป็นผู้สามารถในกิจการนั้น ๆ ทำให้สำเร็จลุล่วงไป หรือการที่มีวิริยะอุตสาหะประกอบกิจอาชีพนั้น ๆ ก็เพื่อจะให้เกิดความเจริญในสถานะนั้น ๆ ยิ่งขึ้น แต่การที่จะเป็นผู้สามารถก็ดี จะเป็นผู้เจริญในสถานะนั้น ๆ ก็ดี ต้องมีความตั้งตนไว้ชอบเป็นหลัก บุคคลผู้ตั้งตนไว้ชอบย่อมไม่ล้มเสียในระหว่าง ทำให้ความสามารถอันเกิดแต่การศึกษาก็ดี อันเกิดแต่ความประกอบกิจนั้น ๆ ก็ดี สำเร็จเป็นส่วนดีงามเป็นส่วนที่เจริญ เมื่อไม่ตั้งตนไว้ชอบแล้ว ก็ไม่เป็นไปตลอด ไม่ส่งเสริมให้ไปถึงไหน ฯ บุคคลผู้จะตั้งตนไว้ชอบได้ตลอดไปนั้น ต้องอาศัยความเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติความระลึกได้ มีสัมปชัญญะความรู้ตัวคอยกำกับให้เป็นไป คือ ก่อนที่จะคิด จะพูด หรือจะทำ มีความระลึกเป็นจุดเบื้องต้นว่า จะคิดอะไร จะพูดอะไร จะทำอะไร ขณะกำลังคิด กำลังพูด กำลังทำ มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับว่าคิด

ดีหรือคิดไม่ดี พูดดีหรือพูดไม่ดี ทำดีหรือทำไม่ดี ครั้นคิดไปแล้ว พูดไปแล้ว ทำไปแล้ว ระลึกได้และรู้ตัวว่า ดีหรือไม่ดี ถ้าดี ก็คิด พูด ทำ ต่อไป ถ้าไม่ดี ก็เลิกคิด เลิกพูด และเลิกทำ เป็นเด็ดขาด สติสัมปชัญญะเป็นธรรมเครื่องกำกับบุคคลให้ตั้งตนไว้โดยชอบได้ตลอดไป ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ความตั้งตนไว้ชอบ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเป็นพระคาถาในมงคลสูตรว่า "**อตฺตสมฺมาปณิธิ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ**" ความตั้งตนไว้ชอบ เป็นมงคลคือเหตุให้ลุถึงความเจริญอันสูงสุด ฯ บุคคลผู้หวังความเจริญแก่ตน พึงตั้งตนไว้ชอบเถิด ฯ

จักรธรรมกถา

ปฏิรูเป วเส เทเส อริยมิตฺตกโร สิยา
สมฺมาปณิธิสมฺปนฺโน ปุพฺเพปุญฺญกโต นโร
ธนํ ธญฺญํ ยโส กิตฺติ สุขญฺเจตํธิวตฺตตีติ ฯ

บัดนี้ จักรับประทานแสดงพระธรรมเทศนาอนุโมทนากุศลพิธี อันคณะรัฐมนตรีมีท่านนายกรัฐมนตรี เป็นประมุข ได้มีสมานฉันทะบำเพ็ญในอภิลักขิตกาลวันที่ระลึกสำนักคณะรัฐมนตรี เท่ากับเป็นการฉลองกรณียกิจอันลุล่วงมาโดยสวัสดี และเพื่อเป็นสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลแก่กรณียกิจอันจะพึงดำเนินต่อไป ฯ สำนักคณะรัฐมนตรีเป็นสำนักงานใหญ่ เป็นแหล่งกลางแห่งการบริหารงานของประเทศชาติ ท่านผู้มีหน้าที่บริหารราชการในสำนักงานนี้ตั้งต้นแต่ท่านนายกรัฐมนตรี และท่านรัฐมนตรีทุกท่าน ย่อมมีกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ มีความรับผิดชอบในความเจริญหรือความเสื่อมแห่งราชอาณาจักร ประเทศชาติจักเจริญหรือเสื่อม คณะรัฐมนตรีเป็นแหล่งอันสำคัญที่ประชาชนจะพึงเพ่งเล็ง ฉะนั้นเมื่อวันสำคัญคือวันสถาปนาซึ่งเท่ากับวันเกิดได้เวียนบรรจบรอบปี คณะรัฐมนตรีอันมีท่านนายกรัฐมนตรีเป็นประมุข จึงได้จัดการบำเพ็ญกุศลพิธี เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองกรณียกิจที่ได้ปฏิบัติแล้วสำเร็จไปด้วยดี และเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่กรณียกิจที่กำลังปฏิบัติอยู่ให้ก้าวหน้าสำเร็จไปสมประสงค์ ฯ

อันบุคคลทุกทั่วหน้าต่างพากันมุ่งหวังความสุขความเจริญ เป็นต้นว่าทรัพย์สมบัติพัสถาน ยศ เกียรติ และความสุขเป็นส่วนตนด้วยกันทั้งนั้น แต่สำหรับบุคคลผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อกรณียกิจอันยิ่งใหญ่หาได้เป็นเช่นนั้นอย่างเดียวไม่ เมื่อได้มีหน้าที่อันสำคัญอย่างนั้นแล้ว ย่อมประสงค์ความเจริญต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เห็นความเจริญแห่งประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมนั้นเป็นประการสำคัญ แต่ความประสงค์นั้นๆ หาได้สำเร็จสมประสงค์ทุกครั้งทุกคราวไปไม่ เพราะขัดข้องด้วยอุปสรรคนานาประการ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยถิ่นฐาน เหตุการณ์ สถานการณ์ บุคคล และความปฏิบัติเป็นเครื่องสนับสนุน คือ อยู่ในประเทศที่เหมาะสม ทำให้สมควรแก่เหตุการณ์ สถานการณ์ คบคนดีเป็นมิตร ตั้งตนไว้ชอบ และประกอบแต่คุณงามความดีไว้ เพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนฯ อันบุคคลผู้มีบุญบังเกิดมา หากไม่ได้อาศัยประเทศที่เหมาะสม ไม่สมาคมคนดีไว้เป็นมิตร ไม่คิดตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นผู้มีบุญนั้นก็หาให้สำเร็จประโยชน์อะไรไม่ ต่อเมื่อได้อยู่ในประเทศที่เหมาะสม ได้สมาคมคนดีไว้เป็นมิตร ได้คิดและตั้งตนไว้ชอบ ประกอบกับการได้ทำความดีไว้ก่อน เป็นสหกรณ์รวมเข้าเป็นปัจจัยสมาคม ย่อมอบรมผู้ปฏิบัติให้ก้าวหน้าลุถึงความเจริญโดยลำดับ ทั้งในส่วนตนและส่วนรวม ซึ่งเป็นประดุจจักรคือล้อที่หมุนให้ไปสู่ความสำเร็จสมประสงค์ สมเด็จพระพุทธองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสภาษิต ดังพจนประพันธนิคมคาถาที่ได้ยกมาเป็นอุทเทศเบื้องต้นว่า

ปฏิรูเป วเส เทเส อริยมิตฺตกโร สิยา เป็นอาทิ ความว่า "บุคคลพึงอยู่ในประเทศอันสมควร พึงทำอารยชนให้เป็นมิตร เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการตั้งตนไว้ชอบ กระทำบุญไว้ในปางก่อน ย่อมได้ทรัพย์สมบัติยศเกียรติและความสุข" ดังนี้ ฯ

โดยนัยแห่งพระพุทธภาษิตนี้ มีอธิบายว่า ประเทศที่อยู่เป็นโอกาสอันสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งจะชักนำให้ตั้งอยู่ในความเจริญและทำกิจให้สำเร็จสมประสงค์ เพราะถ้าอยู่ในประเทศที่ไม่เจรญ ตนเองก็ย่อมจักไม่เจริญไปตาม ทั้งทำกิจการอะไรก็ไม่ถนัด เมื่อทำได้ไม่ถนัด ความสำเร็จก็จักมีโดยยาก ประเทศจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง แต่การอยู่ในประเทศนั้น ๆ ถ้าปฏิบัติไม่สมควร ไม่คบคนดีเป็นมิตร ไม่ตั้งตนไว้ชอบ ก็หาอาจประกอบกิจการให้เจริญไม่ได้ ฉะนั้นบุคคลผู้หวังความเจริญจึงต้องอยู่ในประเทศอันสมควรก่อนฯ

บุคคลก็ดี คณะก็ดี มีอาชีพอย่างใด มีกิจการอย่างใด จำจะต้องอยู่ในประเทศอันเหมาะแก่อาชีพอย่างนั้น แก่กิจการอย่างนั้น เมื่อได้อยู่ในประเทศที่เหมาะแล้ว จำจะต้องกระทำให้สมควร คือทำให้สมควรแก่สถานะ ทำให้สมควรแก่กาลสมัย ทำให้สมควรแก่ประมาณ และทำให้สมควรแก่อำนาจแห่งเหตุ ฯ ความทำให้สมควรโดยประการต่าง ๆ ดังนี้ชื่อว่า **ปฏิรูปการิตา** ความเป็นผู้ทำสมควร ย่อมอำนวยผลให้เป็นไปโดยสวัสดี มีอุทาหรณ์ เช่น บุคคลผู้มีสถานะเพียงใด มีหน้าที่เพียงใด ปฏิบัติการสมควรแก่สถานะสมควรแก่หน้าที่ ด้วยวิริยะอุตสาหะสติปัญญาเต็มสามารถ ให้เกิด

ผลดีแก่กิจการนั้น ๆ และป้องกันความเสื่อมเสียอันจักบังเกิดมี เช่นนี้ชื่อว่าเป็นผู้ทำสมควรแก่สถานะ ฯ บุคคลแม้จะปฏิบัติกิจการสมควรแก่สถานะแล้ว แต่ถ้าไม่ปฏิบัติให้สมควรแก่กาลสมัย คือ ด่วนไปบ้าง ช้าไปบ้าง ก็จะเป็นปัจจัยให้กิจการส่วนนั้น ๆ เป็นไปไม่ได้ตลอด จึงจำต้องปฏิบัติให้สมควรแก่กาลสมัย คือในสมัยใด กิจการใดควรทำก่อน ต้องทำกิจการนั้นให้สำเร็จลุล่วงไป ไม่ปล่อยให้กาลเวลาล่วงไปโดยไม่ได้ปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายไม่ทันกาลเวลา หรือว่ากิจการใดยังไม่เป็นโอกาสอันจะพึงทำ ก็จำต้องยับยั้งไว้กว่าจะถึงกาละ ความทำให้สมควรแก่กาละ ย่อมยังผลให้สำเร็จ และอุปถัมภ์ผู้ทำให้ทรงอยู่ได้ไม่เสื่อมทราม ฯ อนึ่ง ทำเพียงเท่าใด ทำถึงเท่าใดจักพอดี ทำเพียงเท่านั้น ทำถึงเท่านั้น ก็ชื่อว่าทำสมควร คือควรแก่ประมาณ อันความรู้จักประมาณนี้ เมื่อเข้าอุดหนุนในกิจการใด ย่อมทำกิจการนั้นให้สำเร็จด้วยดี สมด้วยพระมหาสมณานุศาสน์ว่า **"มตฺตญฺญุตา สทา สาธุ"** ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ ฯ อีกนัยหนึ่งทำตามอำนาจแห่งเหตุ คือเหตุบ่งให้ทำอย่างใด ทำอย่างนั้น ก็ชื่อว่าทำสมควร ประเทศที่ยอมทำสัญญากับอีกประเทศหนึ่งก็ดี ที่ยอมนับถือสัญญาที่ทำไว้ต่อกันก็ดี แม้ไม่เป็นความเสมอภาคฝ่ายตน แม้ไม่เป็นความสะดวกฝ่ายตน แต่อยู่ในวงแห่งเหตุการณ์อันบ่งว่าจำต้องทำ ก็เพราะเป็น **การณวสิโก** ผู้ทำตามอำนาจแห่งเหตุ ฯ การอยู่ในประเทศที่สมควรแล้ว ทำกิจการให้สมควรเช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุให้ประเทศเจริญ ให้กิจการเจริญ และทำผู้ปฏิบัติกิจการนั้นให้ลุถึงความสวัสดี

ไม่มีความเสื่อมฯ อนึ่ง บุคคลผู้เป็น **ปฏิรูปการี** ผู้ทำสมควร ย่อมสามารถทำประเทศที่อยู่แม้ไม่เป็นปฏิรูปเทศ ให้เป็นปฏิรูปเทศได้ เช่นประเทศที่ไม่สะดวกแก่การงานแก่อาชีพ พยายามปรับปรุงโค่นสร้างทำทางคมนาคมให้สะดวก และทะนุบำรุงประการอื่น ๆ ให้ดีขึ้น ประเทศที่นั้นก็อาจเจริญดีขึ้นได้ ประเทศเล็กมีกำลังน้อย พยายามปรับปรุงทะนุบำรุงกำลังแห่งประเทศให้เจริญยิ่งขึ้น ก็อาจเป็นประเทศที่ทัดเทียมกับประเทศทั้งหลายฯ

บุคคลแม้จักอยู่ในประเทศที่สมควร และปฏิบัติสมควรแก่ประเทศนั้นแล้ว แต่ถ้าไม่ได้คนดีเป็นมิตร หรือไม่ทำคนดีให้เป็นมิตรแล้ว ก็หาเป็นเหตุให้เกิดความเจริญและความสวัสดีเสมอไปไม่ ต่อได้กัลยาณมิตรไว้เป็นกำลังสนับสนุน ทั้งตนทั้งประเทศที่อยู่ย่อมจะมีกำลังตั้งมั่น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ปัจจัยภายนอกที่เป็นกำลังอันสำคัญให้ลุถึงความเจริญ อะไรไม่ยิ่งไปกว่าการคบหากัลยาณมิตร การคบมิตรดีนั้นไม่เฉพาะบุคคลหรือคณะ ยิ่งเป็นประเทศชาติยิ่งเป็นประการสำคัญที่จำต้องปรารถนาฯ ท่านนายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยคณะได้เดินทางไกลผ่าอุปสรรคอันตรายแต่ดินฟ้าอากาศ ก็เพราะมุ่งมาดคบหากัลยาณมิตรเป็นกิจประสงค์ และก็ได้ผลสมความมุ่งหมาย ได้รับการต้อนรับ การแสดงสันถวไมตรี และการให้เกียรติยิ่งจากพระราชา ประธานาธิบดีแลประมุขแห่งประเทศนั้น ๆ เป็นเกียรติแห่งประเทศชาติ เป็นเกียรติแห่งพระพุทธศาสนาที่จะเป็นปัจจัยให้ได้กำลังสนับสนุนจากอารยประเทศนั้น ๆ เป็นอย่างดี

บุคคลหรือประชาชนผู้อยู่ในประเทศอันสมควร ต้องคบคนดีเป็นมิตร หรือทำอารยชนให้เป็นมิตร จึงจักสามารถทำตน หรือนำประเทศชาติให้ลุถึงความเจริญโดยสวัสดีฯ

บุคคลที่จะคบคนดีเป็นมิตร หรือทำคนดีให้เป็นมิตรได้ ต้องอาศัยความตั้งตนไว้ชอบฯ อันการตั้งตนไว้ชอบนั้น พึงสันนิษฐานเห็นในหลักที่จะพึงปฏิบัติดังนี้ ๑. ความเสื่อมเสียอันใดที่ยังไม่เกิดมีพยายามไม่ให้เกิดมีขึ้น ๒. ความเสื่อมเสียอันใดที่มีอยู่แล้วพยายามเลิกละให้หมดไป ๓. คุณงามความดีอันใดที่ยังไม่เกิดมี พยายามสร้างสมให้มีขึ้น ๔. คุณงามความดีอันใดที่มีอยู่แล้ว พยายามรักษาให้มั่นคงดำรงอยู่และเพิ่มพูนทวียิ่ง ๆ ขึ้น ดังนี้ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ อีกอย่างหนึ่ง ดำรงตนให้เที่ยงธรรมไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติ เพราะรักชอบพอกันก็ดี เพราะไม่ชอบโกรธเคืองกันก็ดี ดังนี้ก็ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ หรือพึงพิจารณาดูตนของตนเอง โดยนัยแห่งพระบรมพุทธโอวาทที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสประทานแก่พระราหุลพุทธโอรส (อันมีปรากฏในจุลราหุโลวาทสูตร แห่งมัชฌิมปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย) โดยพระพุทธพจน์ว่า **"ตํ กึ มญฺญสิ ราหุล กิมตฺถิโย อาทาโส"** เป็นต้น ความว่า ดูก่อนราหุล เธอจะสำคัญความนั้นเป็นไฉน แว่นเงามีประโยชน์อย่างไร ? พระราหุลทูลตอบว่า มีประโยชน์จะได้พิจารณาดูเงาหน้าเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าข้าฯ จึงตรัสต่อไปว่า นั่นแหละราหุล เธอพึงใช้ปัญญาส่องดูตนพิจารณาแล้ว ๆ

จึงกระทำ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ถ้าเธอพิจารณาเห็นว่า กรรมอันใดเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนก็ดี เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นก็ดี เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายก็ดี เป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ถ้าเธอดำริจะทำก็อย่าพึงทำ ถ้ากำลังทำอยู่ ก็พึงเลิกเสีย ถ้าทำแล้ว ก็พึงสังวรเพื่อจะไม่ทำต่อไป ถ้าเธอพิจารณาเห็นว่า กรรมอันใดไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนก็ดี ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นก็ดี ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายก็ดี เป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ถ้าเธอดำริจะทำก็จงทำ ถ้ากำลังทำอยู่ ก็จงทำต่อไป ถ้าทำแล้ว ก็ควรได้ปีติปราโมทย์ในการกระทำนั้น ดูก่อนราหุล สมณพราหมณ์ในปางก่อนพิจารณาแล้ว ๆ ชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมให้บริสุทธิ์ และในปัจจุบันนี้ก็เป็นอยู่อย่างนั้น ถึงในอนาคตก็จักไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นแหละ ราหุล เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักพิจารณาแล้ว ๆ ชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมให้บริสุทธิ์ ดังนี้ ฯ การพิจารณาดูตนเองอย่างนี้แล้ว ปฏิบัติตนตั้งตนไว้ในธรรมที่ชอบ คือ เว้นจากอกุศลทุจริต ประกอบกุศลสุจริตธรรม ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ ฯ

บุคคลจักเป็นผู้อยู่ในประเทศหรือสถานะอันสมควรก็ดี จักเป็นผู้มีคนดีเป็นมิตรหรือทำคนดีให้เป็นมิตรได้ก็ดี จักเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบก็ดี ก็เพราะเป็นผู้มีความดีอันได้ทำไว้ในปางก่อน หรือเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อน จึงเป็นปัจจัยให้ได้อย่างนั้น ฯ **ปุพฺเพกตปุญฺญตา** ความทำบุญไว้ในปางก่อน หมายความว่าอบรมความดีในกาลที่ล่วง

แล้วเป็นลำดับมา ซึ่งหมายถึงการทำความดีในปัจจุบันด้วย เพราะการทำความดีในปัจจุบันย่อมส่งผลให้เห็นก่อน ในเมื่อได้ล่วงพ้นไปแม้แต่ในวันนี้ เพราะเมื่อทำความดีแล้ว พอพ้นเวลาไปก็จัดเป็นความดีที่ล่วงแล้ว ซึ่งความดีนี้เป็นเหตุให้บุคคลแลเห็นผลที่ตนได้รับอยู่ในปัจจุบันด้วย ธรรมดาบุคคลย่อมปรารถนาความเจริญแก่ตนด้วยกันทั้งนั้น แต่ความเจริญที่บุคคลปรารถนาอยู่นั้นเป็นตัวผล บุคคลจะได้ก็ด้วยลงทุนทำความดีอันเป็นตัวเหตุไว้ก่อน ถ้าเป็นแต่เพียงปรารถนาแต่มิได้ลงทุนทำความดี ผลอันเป็นกำไรจะมีมาแต่ไหน เพราะฉะนั้นบุคคลผู้ปรารถนาผลคือความเจริญ จึงควรอบรมความดีคือบุญอันเป็นตัวเหตุก่อน เมื่อได้อบรมบุญอันเป็นเหตุไว้ก่อนแล้ว ผลคือความเจริญแม้ไม่ต้องปรารถนาก็คงจักมีมาเป็นแน่ ประดุจฝังขุมทรัพย์ไว้ทั้งเป็นขุมทรัพย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก เพราะเป็นของที่ใช้ไม่รู้จักหมดแม้จักใช้จ่ายโดยประการไรก็ตาม กลับจักเป็นทางเพิ่มพูนให้เกิดความเจริญยิ่งขึ้น ประดุจบุคคลใช้ทุนหมุนเวียนให้เกิดกำไรยิ่งขึ้นฉะนั้น เพราะความดีที่บุคคลได้กระทำไว้ก็เป็นของบุคคลนั้นอยู่เสมอไป ไม่มีโจรคนใดที่สามารถจะลักหรือแย่งชิงนำไปได้ ทั้งจะติดตามตนไปในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ฯ

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ การอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ การคบคนดีเป็นมิตร ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ การทำความดีไว้ ๑ เป็นผลให้เกิดความเจริญทั้งแก่ตนและแก่ส่วนรวม ย่อมได้ทรัพย์สมบัติ ยศ เกียรติ และความสุขเป็นที่สมประสงค์ ฯ บุคคล

ผู้ดำเนินปฏิปทาโดยทำนองแห่งพระพุทธภาษิตนี้ ย่อมมีแต่ความเจริญเบื้องหน้า ท่านเปรียบว่าประดุจล้อรถอันพาผู้ขึ้นไปให้ลุถึงสถานที่มุ่งหมาย มีอรรถาธิบาย ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กุศลพิธีซึ่งคณะรัฐมนตรี อันมีท่านนายกรัฐมนตรีเป็นประมุข มีกุศลจิตเป็นสมานฉันทะบำเพ็ญในอภิลักขิตกาลนี้ นอกจากจะเป็นการฉลองกรณียกิจอันลุล่วงมาแล้วโดยสวัสดี และเป็นสิริมงคลแก่กรณียกิจอันจะพึงก้าวไปในภายหน้า ยังเป็นเหตุให้ได้สติปัญญาพิจารณาทบทวนถึงความหลัง หากได้เห็นข้อพลาดพลั้งบกพร่องย่อหย่อนด้วยประการใด ก็จะได้แก้ไขปรับปรุงส่งเสริมเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ดี เมื่อเห็นว่าได้ดำเนินมาด้วยดีแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ได้ปีติปราโมทย์และเป็นคติในที่จะดำเนินต่อไป อันเป็นปัจจัยให้ขบวนรถใหญ่คือราชอาณาจักรแล่นรุดหน้าไปสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นโดยสวัสดี ฯ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขออ้างคุณพระศรีรัตนตรัยประสาทพร

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม
สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ
เอตสฺส อานุภาเวน สพฺพทุกฺขา อุปทฺทวา
อนฺตรายา จ นสฺสนฺตุ สพฺพโสตฺถี ภวนฺตุ โว

พระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า เป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติดีแล้ว นี้คือพระรัตนตรัยแก้วอันประเสริฐให้เกิดความยินดีแก่ผู้เลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย ขอสรรพทุกข์และอุปัทวันตราย จงเสื่อมสูญ ขอสรรพสวัสดี จงมีแก่คณะรัฐบาลอันมีท่านจอมพล นายกรัฐมนตรีเป็นประมุข ทุกเมื่อ เทอญฯ ·

วิทยุธรรมเทศนา

เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ปุญฺญเมว โส สิกฺเขยฺย อายตคฺคํ สุขุทฺรยํ
ทานญฺจ สมจริยญฺจ เมตฺตจิตฺตญฺจ ภาวเยติ ฯ

วันนี้เป็นวันมหาปวารณา ที่เรียกกันว่าวันออกพรรษา เป็นอภิลักขิตกาล ที่ควรระลึกวันหนึ่งในพระพุทธศาสนา สถานีวิทยุได้ส่งกระจายเสียงพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องเจริญศรัทธาและความเลื่อมใสแห่งสาธุชน การฟังธรรมย่อมได้ประโยชน์อยู่แก่ผู้ที่ใคร่รู้แล้วนำไปปฏิบัติ ซึ่งจัดว่าเป็นบุญ เพราะทำผู้นั้นให้มีอัธยาศัยสันดานดีงาม ๆ บุญ แปลว่า ธรรมชาติที่ชำระสันดานให้ผ่องใสบริสุทธิ์ สิ่งอะไรที่จะมาชำระสันดานของบุคคลให้ดีเหมือนด้วยบุญไม่มีเลย สิ่งอื่นจะชำระได้ก็เป็นแต่ส่วนภายนอก บุญนั้นเป็นของชำระใจ เมื่อใจบริสุทธิ์อาการภายนอกคือกิริยาวาจาก็บริสุทธิ์ไปตามกัน ถ้าใจไม่บริสุทธิ์ อาการภายนอกก็ไม่บริสุทธิ์ด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อได้สดับพระธรรมเทศนา กำหนดพิจารณาตาม ได้ความเข้าใจแล้วใคร่ที่จะปฏิบัติ นั้นจัดว่าฟังเทศน์ได้บุญ ถ้าเพียงสักแต่ว่าฟัง แล้วไม่มีแก่ใจที่จะปฏิบัติตาม จัดว่ายังเป็นผู้เหินห่างจากบุญอยู่ เพราะ

ฉะนั้นจึงควรศึกษารู้ในเรื่องบุญ อันเป็นธรรมชาติที่ให้ผลเป็นสุขยืนยาวนาน ต้องด้วยพระพุทธบรรหารเบื้องต้นว่า

ปุญฺญเมว โส สิกฺเขยฺย อายตคฺคํ สุขุทฺรยํ

บุคคลพึงศึกษาบุญ อันมีผลยืดยาวยังสุขให้เจริญ

ทานญฺจ สมจริยญฺจ เมตฺจิตฺตญฺจ ภาวเย

พึงบำเพ็ญทาน อบรมสมจริยา และเมตตาจิต ฯ

ตามพระพุทธภาษิตนี้ ทรงแสดงลักษณะของบุญ ๓ ประการ คือ ทาน ๑ สมจริยา ๑ เมตตาจิต ๑ ฯ

ข้อ ๑ ทาน คือการเผื่อแผ่ทรัพย์สมบัติ พัสดุ ของ ตน เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้อื่น ตามสมควร ไม่ตระหนี่จนเกินไป ทานนี้เป็นเครื่องหยั่งถึงน้ำใจของบุคคลผู้บริจาค ให้เห็นว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยอันดีงาม มีจิตเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารี สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจคนให้นิยมยินดี ต้องตามภาษิตว่า **"ททํ มิตฺตานิ คนฺถติ"** ผู้ให้ย่อมสมานไมตรีจิตไว้ได้ ฯ แต่ทานนั้นต้องมีอโลภะ ความไม่โลภเป็นมูล ไม่ปรารถนาผลที่จะพึงได้ตอบแทน ประดุจให้เงินกู้หรือหวังร่ำรวยในชาติหน้า การบริจาคทานย่อมเป็นไปโดยลักษณะ ๒ ประการ คือ โดยฐานอนุเคราะห์หรือโดยฐานบูชาคุณ โดยฐานอนุเคราะห์นั้น คือมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ โดยที่เขาจะได้ความสุขหรือประโยชน์ แต่การอนุเคราะห์นั้น สำหรับทำแก่ผู้มีฐานะเท่ากันหรือต่ำกว่า ฐานบูชาคุณ พึงกระทำแก่ท่านผู้ทรงคุณมีศีลมีคุณธรรมผู้ปฏิบัติชอบ หรือผู้มีพระคุณเป็นบุพการีบุรพการิณี หรือท่านผู้อื่นๆผู้มีอุปการคุณแก่ตน

อนึ่งทานที่บุคคลพึงบริจาคแยกประเภทได้เป็น ๒ คือ โดยเจาะจงหรือสาธารณะ การให้โดยตรงเฉพาะคนใดคนหนึ่ง เรียกว่าให้โดยเจาะจง การให้โดยไม่นิยมแก่ผู้ใด เช่น บำรุงโรงเรียน โรงพยาบาล สถานสาธารณกุศล หรืออุทิศเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นต้น เรียกว่าบริจาคโดยสาธารณะ การบริจาคโดยเจาะจง เป็นประโยชน์แก่ผู้รับโดยเฉพาะและเห็นผลได้เร็ว แต่มีเขตแคบไม่กว้างขวาง การบริจาคโดยสาธารณะ แม้ไม่เห็นผลในทันที แต่มีผลกว้างขวางยืนยาวนาน ทานทุกประเภทเหล่านั้น บุคคลพึงเลือกบริจาคโดยสมควรแก่ฐานะและโอกาส โดยฐานอนุเคราะห์บ้าง โดยฐานบูชาคุณบ้าง โดยเจาะบ้าง โดยสาธารณะบ้าง ตามสมควร เมื่อทำได้ ก็เป็นอันประกาศอัธยาศัยว่า เป็นผู้มีสันดานดีงาม สามารถบริจาคพัสดุของตนให้สำเร็จผลแก่ผู้อื่นได้ เพราะฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นบุญประการหนึ่งฯ แต่การบำเพ็ญบุญ ไม่เป็นเพียงการเผื่อแผ่เท่านั้น ยังต้องประพฤติตนสม่ำเสมอด้วยไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ด้วยวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ เพราะเหตุมานะความถือตัว หรือเอารัดเอาเปรียบกันบ้าง เพราะฉะนั้น ในประการที่ ๒ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงสมจริยา ว่าเป็นบุญ อีกประการหนึ่ง ฯ

ข้อ ๒ สมจริยา คือความประพฤติสม่ำเสมอ มีลักษณะที่จะพึงแสดงได้ ๒ ประการ ประการหนึ่งประพฤติเป็นสุจริต เรียกว่าประพฤติสม่ำเสมอ เพราะเป็นปรกติไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เหมือนทุจริต ส่วนทุจริตมีความเป็นไปลุ่มๆดอนๆคือบางคราวทำดี บางคราวทำชั่ว

เพื่อหวังผลตามคราวนั้นๆ หรือบางทีต่อหน้าเป็นอย่างหนึ่งลับหลังเป็นอย่างอื่น จึงเป็นของไม่สม่ำเสมอ ส่วนผู้ประกอบสุจริตประพฤติตรงไปตรงมา ต่อหน้าเป็นอย่างไร ลับหลังก็เป็นอย่างนั้น เหตุนั้น ท่านจึงจัดสุจริตว่าเป็นสมจริยา สมจริยานั้นได้ชื่อว่า ธรรมจริยา เพราะเป็นไปชอบตามทำนองคลองธรรม บุคคลผู้ประพฤติธรรมสม่ำเสมอได้นามว่าธรรมจารีสมจารีบุคคล ผลแห่งความประพฤตินำให้ได้รับความสุขกายสบายจิต แม้มิตรผู้จะคบหาก็เป็นที่ไว้วางใจได้ไม่ต้องระแวงจิต เพราะสุจริตมีลักษณะเว้นเสียแล้วจากความเบียดเบียนด้วยประการทั้งปวง ๆ อีกประการหนึ่งความวางตนสม่ำเสมอตามฐานที่ให้เป็นไปในบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร ก็เรียกว่าสมจริยา มีต่างแห่งอาการที่จะพึงประพฤติดังนี้ คนผู้เป็นญาติกัน ประพฤติตามฉันที่เป็นญาติ คือนับถือกันตามควร ไม่ดูหมิ่นกัน เพราะมียศมีอำนาจมีทรัพย์ไม่เสมอกัน เมื่อถึงคราวที่จะอนุเคราะห์ ก็อนุเคราะห์กันตามสมควร ดังนี้ ชื่อว่าประพฤติตนสม่ำเสมอในญาติธรรม คนผู้เป็นมิตรประพฤติตนตามฉันที่เป็นมิตร มีจิตคงที่ไม่แปรผัน ในเวลาที่ฝ่ายหนึ่งได้ดีผิดกว่ากัน หรืออีกฝ่ายหนึ่งเสื่อมทรามลงไป ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ตามสมควร ดังนี้ ชื่อว่าประพฤติตนสม่ำเสมอในมิตร.

ธรรม อีกประการหนึ่ง ชนผู้มิใช่ญาติมิใช่มิตร แต่นับว่าเป็นพวกเดียวกัน เช่นคนอยู่ในตำบลเดียวกัน อำเภอเดียวกัน จังหวัดเดียวกันตลอดถึงประเทศและชาติอันเดียวกัน ประพฤติตนตามฉันที่เป็นพวกเดียวกัน ไม่คิดเอารัดเอาเปรียบกัน ต่างช่วยรักษาประโยชน์ของกัน

และกันดังนี้ ได้ชื่อว่าประพฤติตนสม่ำเสมอในตัปปริยาปันนธรรม คือธรรมของชนผู้นับเนื่องในหมู่นั้น บุคคลผู้ประพฤติสม่ำเสมอดังกล่าวนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยอันดี เพราะมีความประพฤติเป็นไปตามทำนองคลองธรรม ความประพฤตินั้นจัดว่าเป็นบุญ ฯ อันธรรมดาบุคคล จะมีอัธยาศัยเผื่อแผ่ หรือประพฤติตนสม่ำเสมอไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ก็เพราะมีเมตตาเป็นเบื้องหน้า เหตุนั้นในประการที่ ๓ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงเมตตาจิต ว่าเป็นบุญอีกประการหนึ่ง ฯ

เมตตา คือ เจตนะอันคิดสนิทสนมต่อผู้อื่น โดยเนื้อความก็คือปรารถนาให้เขาเป็นสุขนั่นเอง กิริยาที่ปรารภถึงใคร ๆ มีน้ำใจปราศจากอาฆาตพยาบาทวิหิงสา ย่อมประกาศว่าผู้นั้น มีอัธยาศัยอันดี เพราะนำความสามัคคีให้เกิดมีแก่หมู่ ให้สนิทสนมกลมเกลียวยิ่งขึ้นไป ส่วนผู้มุ่งร้ายต่อผู้อื่น ได้ชื่อว่ามีอัธยาศัยไม่ดี เพราะเป็นผู้ให้ร้ายทำลายความสุขของเขา ทั้งตนเองก็ย่อมจะได้รับผลร้ายนั้นด้วย เหตุนั้นบุคคลจึงควรดำเนินจิตให้เป็นไปในเมตตา เมตตาที่บุคคลจะพึงแผ่ไปนั้น มี ๒ สถาน คือ โดยเจาะจง ๑ โดยไม่เจาะจง ๑ เมตตาที่แผ่ไปโดยเจาะจงนั้น คือนิยมตัวลงไปตรง ๆ โดยฐานที่ตนรู้จัก เช่นมารดาบิดา มีความรักใคร่ในบุตร และบุตรรักใคร่มารดาบิดา ญาติมิตรรักใคร่กันตามฉันญาติมิตร ส่วนที่แผ่ไปโดยมิได้เจาะจงนั้น คือแผ่ทั่วไปไม่นิยมบุคคลโดยเจตนาว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย มีความรักสุขเกลียดทุกข์เสมอกับตน แต่นั้นจิตที่ประกอบด้วยเมตตาก็จะแผ่ออกไปกว้างขวางจนไม่มีขอบเขต เมตตาที่เป็นไป

โดยเจาะจง ย่อมเป็นของธรรมดาไม่ประหลาดอะไร ส่วนเมตตาที่เป็นไปโดยมิได้เจาะจงนั้น จะมีขึ้นได้ก็ด้วยอัธยาศัยอันงาม ไกลจากความริษยาและตระหนี่เป็นต้น แต่ผลที่จะพึงมีก็ต่างกัน ตามประเภทของเมตตานั้นเอง เมตตาที่เป็นไปโดยเจาะจง มีผลล้ำ แต่มีเขตแคบ เมตตาที่เป็นไปโดยมิได้เจาะจง มีเขตกว้างแต่ว่ามีกำลังเบา เหมือนเชือกสั้นเหนี่ยวได้มั่นกว่าเชือกยาว แต่สาวเข้าก็ไม่ไปถึงไหน แต่ทั้งสองอย่างนั้นควรที่บุคคลผู้รู้อำนาจแห่งประโยชน์จะพึงปฏิบัติให้เป็นไปสมแก่ฐานะและโอกาส เมื่อได้ปฏิบัติแล้ว จัดว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยอันบริสุทธิ์ ปราศจากความเศร้าหมอง เพราะเป็นไปถูกทำนองคลองธรรม จึงจัดว่าเป็นบุญอีกประการ ๑ และประการหลังนี้ย่อมเป็นเหตุสนับสนุนให้บุญ ๒ ประการข้างต้นมั่นคงและเจริญยิ่งขึ้นไป ฯ

บุคคลพึงบำเพ็ญบุญ ๓ ประการ คือ ทาน สมจริยา และเมตตาจิต ชำระสันดานตนให้พ้นจากเครื่องเศร้าหมอง คือความโลภหรือความตระหนี่ และความประพฤติไม่สม่ำเสมอเพราะเห็นแก่ตน และความริษยาคิดตัดรอนผู้อื่นที่กลัวเขาจะได้ดีเกินตนไป ทำอัธยาศัยให้เป็นคนเผื่อแผ่วางตนสม่ำเสมอ ประกอบเมตตาปรารถนาความสุขแก่ผู้อื่น ยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์แก่ประชุมชนได้ ฉะนี้ ได้ชื่อว่าบำเพ็ญบุญ ต้องตามพระพุทธานุสาสนี ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ฯ

ห้องสมุดพระนิเวศ... (library stamp, illegible)